

Голас Радзімы

№ 12 (2050)
24 сакавіка 1988 г.

ГАЗЕТА БЕЛАРУСКАГА ТАВАРЫСТВА ПА КУЛЬТУРНЫХ СУВЯЗЯХ З СУАЯЧЫННІКАМІ ЗА РУБЯЖОМ
(БЕЛАРУСКАЕ ТАВАРЫСТВА «РАДЗІМА»)

Выдаецца з 1955 г.
Цана 4 кап.

Мінчанін Пётр МАЙСЕНКА не прафесійны мастак, але з юных гадоў яго захапленне — жывапіс. Зараз Пётр Дзмітрыевіч на пенсіі і можа яшчэ больш часу аддаваць любімаму занятку. Часта ездзіць па рэспубліцы, любіць пісаць краявіды, партрэты сяброў і знаёмых. У гэтых работах — яго любоў да жыцця і прыгажосці. А самы першы глядач Пятра Майсенкі — яго ўнук.

Фота Я. ПЯСЕЦКАГА.

ЧЕЛОВЕЧЕСТВО ОБРЕЛО ДОЛГОЖДАННУЮ НАДЕЖДУ

За последние десятилетия мир знал периоды напряженности и временной разрядки, обострения «холодной войны» и относительного потепления международного климата. Но неизменным оставалось одно: уровень вооружений, прежде всего ядерных, повышался, а уровень общей безопасности понижался.

И вот теперь впервые удалось начать обратное движение — не к увеличению и даже не просто к замораживанию, а к сокращению ядерных арсеналов. Хотя подписанный в Вашингтоне договор находится еще на столах советских и американских законодателей, человечество обрело долгожданную надежду.

Конечно, одним глотком, как говорится, жажду не утолить. Вашингтонский договор предусматривает ликвидацию всего лишь 4—5 процентов смертоносного оружия. Но ведь не менее, а может быть, и более важно то, что это первый шаг к безъядерному миру и вообще к прекращению гонки вооружений. Он создает своего рода начальную инфраструктуру разоружения, с ним связана разработка различных инструментов, форм и методов, без которых этот процесс не может получить дальнейшего продвижения. Я имею в виду, в первую очередь, действенную систему контроля за ликвидацией ядерных ракет, комплекс мер доверия и наблюдения за выполнением договора в целом.

Официально договор заключен между двумя странами — Советским Союзом и Соединенными Штатами, а на деле его с полным основанием можно считать коллективным творением международного разума, в котором приняли участие десятки государств — как принадлежащие к двум воюющим — политическим группировкам, так и нейтральные, неприсоединившиеся.

На всех стадиях его подготовки, начиная с созревания замысла, мы постоянно и детально обсуждали все относящиеся к этому вопросы со своими союзниками по Варшавскому Договору, советовались с другими социалистическими государствами, включая, естественно, Югославию, консультировались практически со всеми европейскими странами, и не только европейскими.

Таким образом, смело можно сказать, что технология подготовки соглашения подобного рода в основном отработана. Дело за тем, чтобы эффективно ее использовать, разумеется, внося необходимые дополнения и коррективы, поскольку наряду с ядерными речь пойдет и о других видах вооружений — химических, обычных.

Есть ли шансы на успех уже в недалеком будущем?

Полагаю, ответить на этот вопрос можно с осторожным оптимизмом: такие шансы, безусловно, есть, но предстоит преодолеть еще немало серьезных препятствий, чтобы окончательно остановить гонку вооружений и широко распахнуть человечеству двери в безъядерный, ненасильственный мир.

В Вашингтоне создан неплохой задел, условлено энергично продолжить работу над соглашением о ликвидации полновысоких стратегических наступательных вооружений обеих сторон при условии сохранения Договора по ПРО, как он был принят в 1972 году. Уже после встречи в США удалось достичь определенных результатов в ходе визита в СССР госсекретаря Дж. Шульца. Огромное значение имеет то, что переговоры по сокращению стратегических ядерных

С 14 по 18 марта по приглашению Президиума СФРЮ и Президиума ЦК СКЮ с официальным дружественным визитом в Югославию находился Генеральный секретарь ЦК КПСС М. С. Горбачев. В палате Федерации проходили переговоры М. С. Горбачева с югославским руководством.

В дни визита Генеральный секретарь ЦК КПСС, другие члены делегации посетили памятник Неизвестному герою на горе Авала под Белградом, ознакомились с экспонатами мемориального комплекса Иосипа Броз Тито, с работой машиностроительного объединения, носящего имя Иво Лолы Рибара, руководителя Союза коммунистической молодежи Югославию, погибшего в 1943 году.

М. С. Горбачев посетил Люблянскую и Дубровник. В Словении советский руководитель беседовал с рабочими, специалистами об-

вооружений проходят в атмосфере заинтересованного доброжелательного внимания всего мирового сообщества.

Другой вопрос, что по обе стороны Атлантики идут сейчас жаркие дебаты о том, какими именно должны быть соглашения, стоящие на повестке дня. Мы считаем это нормальным. Для каждой страны важны интересы ее безопасности, и вполне понятно, что политические круги и широкая общественность, обсуждая эти вопросы, высказывают различные точки зрения, при этом порой выдвигаются и явно завышенные требования. Но ведь в конце концов искусство политики, искусство переговоров и сводится к тому, чтобы привести разные точки зрения к общему знаменателю путем разумного компромисса.

С этих позиций мы оцениваем итоги недавней встречи руководителей стран НАТО. Впечатление двойственное. На первый взгляд, там высказались за продолжение усилий по свертыванию гонки ядерных и иных вооружений, развитию хельсинкского процесса. Но не может не настораживать, что куда чаще звучали формулы совсем другого свойства. Некоторые лидеры Североатлантического союза явно пытались соединить несоединимое. Одобрение Договора о ракетах средней и меньшей дальности — с требованием компенсировать его наращиванием других вооружений, в частности на южном фланге НАТО. Признание необходимости сокращения обычных вооружений, устранения дисбалансов — с упорным отставанием догмата «ядерного устрашения».

Эти очевидные противоречия, если не сказать несуразности, имеют за собой вполне определенные политические причины. Тех, кто закоснел в представлениях, доминировавших до встречи в Рейкьявике, до Вашингтонских договоренностей, пугает сама мысль о расставании с ядерным оружием, в котором усматривают символ могущества и инструмент реального влияния на ход международных событий. Ну, а поскольку открыто признаться в этом все-таки нелегко, продолжают твердить о якобы существующей угрозе со стороны Советского Союза, Варшавского Договора, пытаются спасти хотя бы остатки «образа врага», который начал размываться мирными инициативами Советского Союза, социалистических стран.

Все помыслы и действия Советского Союза и союзных нам социалистических государств направлены на то, чтобы окончательно вырвать победы «холодной войны», укоренившиеся в экономических отношениях, политике, дипломатии, культуре, сознании и умонастроениях людей.

Разоружение, в первую очередь ядерное, — это, бесспорно, главная задача.

Магистральное направление упрочения мира в Европе — это, по общему признанию, сокращение вооруженных сил и вооружений в масштабе всего континента — от Атлантики до Урала. Средства так называемого двойного назначения, то есть могущие нести ядерные заряды, тут не исключение. Мы за серьезные, по-настоящему деловые, что называется без хитростей, переговоры по всей этой тематике и с участием всех европейских стран.

Советский Союз, как и Югославия, является последовательным поборником развития хельсинкского процесса, выступает за рост доверия между его участниками, за укрепление общеевропейского сотрудничества и безопасности. Этому, в частности, способствовала бы реализация различных предложений по созданию зон пониженной концентрации вооружений. Есть на этот счет ценные инициативы ГДР, Польши, Чехословакии, Венгрии, относящиеся к Центру Европы. В Мурманске мы изложили свои представления о возможных шагах в том же направлении применительно к Балтике, к Северу континента. И, пожалуй, к числу самых давних проектов относится превращение в безъядерную зону Балканского полуострова.

Недавно здесь, в Белграде, состоялась первая в истории встреча министров иностранных дел шести балканских государств. Она показала, что, несмотря на существующие здесь различия, удается находить почву для сотрудничества в сфере политики и экономики, экологии и культуры. И это ценный региональный вклад в оздоровление общеевропейской обстановки.

С нашей стороны не раз заявлялось, и мне хотелось бы подтвердить: Советский Союз всецело за развитие сотрудничества на Балканах. Мы поддерживаем последние инициативы Болгарии, Румынии, Югославию и Греции, направленные на понижение здесь военной активности; выступаем за вывод с полуострова всех иностранных войск и военных баз: дадим все необходимые гарантии, если будет решено создать на Балканах зону, свободную от ядерного и химического оружия.

Наша страна готова взаимодействовать с балканскими государствами и в охране окружающей среды. Сюда привлекает более широкая проблема защиты великой жизненной артерии Южной Европы — Дуная. Совместные меры в этом направлении следовало бы увязать с энергичными действиями против дальнейшего загрязнения Черного моря. Это — общий интерес не только европейских, но и ряда азиатских государств.

Югославия одновременно балканская и средиземноморская страна. На обстановке в этом районе мне хотелось бы остановиться особо.

Средиземное море с пол-

единения «Искра», жителями Любляны. На обеде, данном в честь Генерального секретаря, в своей речи М. С. Горбачев отметил тесные дружественные контакты между Словенией и Белоруссией.

Много важных и памятных встреч состоялось у М. С. Горбачева на гостеприимной югославской земле. Центральной же стала встреча с руководителями Скупщины Югославии, с делегатами ее двух палат — Союзного веча и Веча республик и краев, собравшимися на очередное заседание парламента. Генеральный секретарь ЦК КПСС выступил на ней с речью, в которой дал анализ сегодняшнего состояния дел в развитии экономического, культурного сотрудничества между СССР и Югославией. Значительная часть выступления была посвящена международной жизни. Мы предлагаем читателям часть этого выступления.

Основанием считается колыбелью европейской цивилизации. Это — перекресток мировых путей, поле синтеза культур, пространство, населенное десятками народов, которые вносят богатый и неповторимый вклад в развитие Европы и всего мирового сообщества.

Но приходится, увы, видеть и другую сторону дела. Средиземноморье сегодня — это один из наиболее взрывоопасных районов мира, сложный узел противоречивых интересов, заполненный огромными арсеналами оружия, которые, к тому же, продолжают расти. Нигде более в замкнутом водном пространстве нет и такой концентрации военно-морских сил.

Для нас средиземноморский бассейн не сторонний, дальний район, он близок к нашей южной границе, через него пролегал единственный морской путь, связывающий наши южные порты с Мировым океаном. Естественно, мы заинтересованы, чтобы здесь проходили маршруты мира, а не трассы войны.

В этой связи хочу, прежде всего, заявить, что мы всецело поддерживаем программу мер по обеспечению безопасности, выдвинутую на Брионской встрече средиземноморских государств — участников Движения неприсоединения. Это — добротная основа для широкого, продуктивного диалога по проблемам региона.

Наряду с инициативами сокращения военных потенциалов в районе Средиземноморья, с которыми Советский Союз выступал ранее, мы хотели бы выдвинуть на рассмотрение международно-общественного сообщества дополнительные предложения.

Первое. Подтверждая свою готовность к выводу из Средиземноморья военных флотов СССР и США, предлагаем не откладывать это до греческих календ и в качестве первого шага — уже с 1 июля нынешнего года заморозить численность кораблей и потенциал находящихся здесь военно-морских сил обеих стран. А затем — установить для них пределы.

Второе. Еще до согласования общих мер доверия в духе стокгольмских договоренностей Советский Союз и США могли бы одновременно уведомлять друг друга и все средиземноморские страны о переброске военных кораблей и военных учениях, приглашать на них наблюдателей.

Третье. Всяческую поддержку с нашей стороны встретит разработка средиземноморскими и другими заинтересованными странами принципов и методов обеспечения безопасности путей интенсивного судоходства, особенно в международных проливах.

Высказывая эти соображения, мы отдаем себе отчет, что есть немало и других заслуживающих рассмотрения инициатив, которые были

выдвинуты за последние годы многими государствами, в первую очередь средиземноморскими. Сейчас было бы полезно собрать эти предложения вместе, систематизировать, определить рациональную очередность и порядок их реализации. Видимо, эту задачу могло бы взять на себя совещание представителей средиземноморских государств и других заинтересованных стран. С такой идеей мы, да и не мы одни, в свое время выступали, и она приобретает все большую актуальность.

У Средиземного моря есть одна удивительная особенность — оно служит связующим звеном материков, широко распахнуто навстречу землям за пределами Европы. На юге его воды омывают побережье Африки, на востоке — Азии. А запад, откуда пятьсот лет назад выходили каравеллы Колумба, сохраняет живые связи с Латинской Америкой.

И, пожалуй, нигде с такой силой, как здесь, не ощущается общность судеб народов, взаимозависимость и целостность современного мира. Нет и не может быть полного покоя в Европе, пока царит насилие в Палестине, сохраняется очаг войны на Ближнем Востоке; пока южноафриканские расисты совершают безнужную агрессию против Анголы, Мозамбика и других прифронтовых африканских государств; пока продолжается ирано-иракская война.

Так называемые локальные конфликты называют порой войнами «малой интенсивности». Но этот убаюкивающий термин обманчив. Для вовлеченных в вооруженные схватки народов их интенсивность измеряется ценой больших жертв. Да и конфликты эти давно приобрели характер интернациональный. Вспыхнувшее там пламя может перекинуться на другие районы, стать прямой или косвенной причиной глобального пожара. Поэтому урегулирование существующих конфликтных ситуаций и, насколько возможно, предотвращение новых — одна из самых насущных общемировых проблем. Серьезная действительная роль в этом может и должна принадлежать Организации Объединенных Наций, Совету Безопасности.

Практика последних десятилетий показывает всю пагубность и бесплодность попыток найти решение конфликтов военным путем. Она свидетельствует, что единственно верный подход — поиск политического решения. Иначе говоря, создание такой международно-правовой обстановки вокруг очага конфликта, которая, во-первых, не давала бы возможности поступления извне горячего материала, во-вторых, гарантировала нераспространение этого очага на другие страны и регионы, в-третьих, обеспечивала самому народу и только ему возможность социально-политического выбора без постороннего вмешательства.

По сути дела, именно такой подход был положен в основу далеко идущих предложений по урегулированию положения вокруг Афганистана. Мы готовы исполнить обязательства, взятые на себя по согласованию с руководством Республики Афганистан — разумеется, при том, что и все другие заинтересованные стороны будут последовательно соблюдать согласованные условия. Если дело пойдет в таком направлении, то этот пример поможет продвинуть вперед решение и других региональных конфликтов, погасить очаги военной опасности.

ЧАС ВЯЛІКІХ ЗМЕН

ПЕРАБУДОВА-РЭВАЛЮЦЫЯ «ЗВЕРХУ» ЦІ «ЗНІЗУ»?

Не будзе адкрыццём сказаць, што некаторыя заходнія сродкі масавай інфармацыі спрабуюць пасеяць нявер'е ў поспех перабудовы. Пры гэтым імі навязваецца тэзіс аб тым, што сучасныя рэформы ў СССР з'яўляюцца «рэвалюцыяй зверху», у якой працоўныя толькі гледачы, а не ўдзельнікі існуючых перамен.

Буржуазныя журналісты фармальна маюць рацыю, калі сцвярджаюць, што ініцыятар перабудовы — кіраўніцтва КПСС. Аднак гэта толькі адзін бок справы. Можна без перабольшання канстатаваць, што імкненне да перамен адначасова выпявала і ў партыі, і ў перадавых слаях працоўных, якія ўсё больш актыўна выступалі супраць застоўных з'яў у развіцці савецкага грамадства. Яны выступалі за глыбокія пераўтварэнні, абнаўленне і ачышчэнне сацыялізму ад чужых для яго насленняў, за расчышчэнне шырокіх магчымасцей новага грамадскага ладу да развіцця і самаўдасканалвання. Іншымі словамі, заклік партыі да рэвалюцыйных перамен упаў на ўрадлівую глебу і быў успрыняты мільёнамі рабочых і сялян, прадстаўнікоў інтэлігенцыі і служачых з поўным разуменнем.

У кнізе М. С. Гарбачова «Перабудова і новае мысленне для нашай краіны і для ўсяго свету», выдадзенай у 1987 годзе адначасова ў СССР і ЗША, справядліва гаворыцца: «Перабудова не была б па-сапраўднаму рэвалюцыйнай справай, не набыла б сэнсаванага размаху, не мела б трывалых шанцаў на поспех, калі б у ёй не зліліся ў адно цэлае, не злучыліся ініцыятыва вярхоў і шырокі масавы рух знізу. Калі б у ёй не былі адлюстраваны карэнныя перспектывы інтарэсы ўсіх працоўных. Калі б масы не ўбачылі ў ёй сваю праграму, адказ на ўласныя роздумы, прызнанне ўласных наспелых патрабаванняў, набалелых вывадаў».

Далей, буржуазныя ідэолагі скажучы гістарычную карціну, заяўляючы, што ў Савецкім Саюзе ў вырашэнні як глабальных, так і паўсядзённых пытанняў магчыма толькі адна актыўнасць — актыўнасць «зверху». Можна прывесці дзесяткі прыкладаў, калі спонтанная актыўнасць мас, іх творчасць выклікалі пачынанні, якія адыгралі вялікую ролю ў сацыялістычным будаўніцтве. Перш за ўсё, як вядома, сама ўлада ў краіне ўзнікла стыхійна, у выніку народнай творчасці. Створаныя па ініцыятыве працоўных у ходзе народнай рэвалюцыі 1905 года Саветы пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 года сталі формай дзяржаўнай улады. Другі прыклад: рабочыя А. Стаханаву, А. Бусыгін і многія іншыя сталі пачынальнікамі стаханавскага руху і значна ўзнялі прадукцыйнасць працы ў краіне, што садзейнічала ўсталяванню ў СССР новага сацыяльнага ладу.

Сацыялізм адкрывае шырокія магчымасці для праўлення працоўнай і сацыяльна-палітычнай актыўнасці мас. Чытач, аднак, мае права спытаць: а ці магчыма ва ўмовах сацыялізму менавіта рэвалюцыйная актыўнасць «знізу»? Так, магчыма. Але яна можа мець месца тады, калі ў грамадстве скажоны тыя ці іншыя прынцыпы сацыялізму, калі ў ім тым самым ігнаруюцца інтарэсы працоўных, праціваюць бюракратызм, карупцыя... І, як піша ў названай кнізе М. С. Гарбачоў, «калі ўлады не вырашаюць якіх-небудзь хвалюючыя праблемы, то народ спрабуе зрабіць гэта сам. Калі людзі гавораць і гавораць на сходах, пішуць у газеты, звяртаюцца ў кіруючыя інстанцыі, а ўсё гэта прапускаецца міма вушэй, вось тады і ўзнікаюць нязвыклыя для нас дзеянні «знізу». У аснове гэтых дзеянняў ляжыць імкненне мас пазбавіць сацыялізм ад дэфармацый, хаця, як сведчыць мінулы вопыт, гэтае становішча звычайна імкнецца скарыстаць унутраныя і знешнія праціўнікі сацыялізму».

Што тычыцца ініцыятывы «зверху», то, як правіла, яна зыходзіць ад партыі, якая адыгрывае кіруючую ролю ў савецкім грамадстве. Скажам, па ініцыятыве партыі развіваецца сацыялістычнае самакіраванне, выносяцца на ўсенароднае абмеркаванне важнейшыя партыйныя і дзяржаўныя дакументы, пачынаюцца буйнейшыя бу-

доўлі і г. д. Аднак (калі звярнуцца да савецкай гісторыі) не заўсёды і не ўсе ініцыятывы кіраўніцтва партыі і дзяржавы ажыццяўляліся на справе і даводзіліся да завяршэння. Гэта адбывалася і таму, што не рабіліся адпаведныя намаганні для ажыццяўлення тых ці іншых рашэнняў, і з-за нерэальнасці ці слабай матэрыяльнай і арганізацыйнай забяспечанасці намячаемых планаў, і па шэрагу іншых аб'ектыўных і суб'ектыўных прычын. Усё ж галоўным, відавочна, з'яўлялася тое, што ў шэрагу выпадкаў планы партыйных і дзяржаўных органаў не становіліся планами працоўных, не ўспрымаліся імі як свая кроўная справа.

«Слабасці і неспадзяванасць усіх вядомых «рэвалюцый зверху», — адзначае М. С. Гарбачоў, — якраз і тлумачацца няхваткай... падпору знізу, згоды і адзінадзеяння з масамі. А раз усяго гэтага не хапала, значыць, патрабавалася большы ці меншы націск зверху ўніз. У выніку ўзніклі дэфармацыі ў ходзе пераўтварэнняў, адсюль і іх высокая сацыяльна-палітычная і маральная «цана». І такая высокая сацыяльна-палітычная і маральная «цана» была заплачана Савецкім Саюзам, напрыклад, у ходзе рэвалюцыйнага пераўтварэння вёскі — у ходзе калектывізацыі ў канцы 20-х — пачатку 30-х гадоў».

Пры гэтым страчвалася адна з важнейшых пераваг сацыялізму, а менавіта — здольнасць рэалізаваць аб'ектыўна закладзеныя ў ім перадумовы адзінства карэнных інтарэсаў кіраўніцтва і мас, у выніку якога ініцыятывы працоўных, як правіла, знаходзяць падтрымку кіраўнікоў, а ініцыятывы кіраўнікоў атрымліваюць адабрэнне працоўных. Зрэшты, гістарычная практыка значна больш складаная і разнастайная, чым ідэальная мадэль адпаведнасці інтарэсаў «зверху» і «знізу».

На самай справе, можа ўзнікнуць сітуацыя, пры якой гэтыя інтарэсы будуць не супадаць ці нават супярэчыць адзін аднаму. Так, па ініцыятыве некаторых міністэрстваў і эканамічных інстытутаў дзяржавы была пачата распрацоўка грандыёзных планаў па перакіраванню часткі сцёку паўночных і сібірскіх рэк. Гэтыя планы, як аказалася, былі сустрэты адмоўна многімі пісьменнікамі, рабочымі, служачымі. Яны палічылі, што ажыццяўленне данага праекта немале навакольнаму асяроддзю незалежна страты. У выніку ўпартай барацьбы меркаванне мас узяло верх і ад гэтых планаў адмовіліся. Падобныя факты сведчаць не аб «растучым разрыве паміж кіруючымі вярхамі і астатняй часткай грамадства», як сцвярджае той-сёй у заходняй прэсе, а з'яўляюцца толькі паказчыкам дрэннага эканамічнага абгрунтавання канкрэтнага плана.

Ва ўмовах нармальнай функцыянавання сацыялістычнага грамадства няма аб'ектыўнай падставы для супярэчнасцей паміж «верхам» і «нізам», таму што і кіраўнікі, і народныя масы ў гэтым грамадстве маюць аднолькавыя адносіны да сродкаў вытворчасці, аднолькавую крыніцу даходаў — працу, аднолькавыя канстытуцыйныя правы і абавязкі, аднолькавыя мэты — будаўніцтва і ўдасканаленне сацыялізму. Калі «верх» ажыццяўляе палітыку для працоўных, у іх інтарэсах і дае магчымасці для іх удзелу ў яе ажыццяўленні, а «ніз» разумее адпаведнасць гэтай палітыкі яго інтарэсам і прымае актыўны ўдзел у яе правядзенні, то ствараюцца ўмовы для гармоніі інтарэсаў кіраўнікоў грамадства і працоўных мас. Гэта і з'яўляецца гарантыяй поспеху ўсякага пачынання незалежна ад таго, узнікла яно па ініцыятыве «знізу» ці «зверху». Аднак тэндэнцыя да гарманізацыі інтарэсаў кіраўніцтва партыі, дзяржавы і працоўных не рэалізоўваецца аўтаматычна. Усведамляючы гэта, партыя савецкіх камуністаў вядзе вялікую работу па растлумачэнню мэт перабудовы, імкнецца пераканаць усіх працоўных у тым, што яе поспех залежыць ад зацікаўленай грамадзянскай пазіцыі літаральна кожнага члена грамадства.

Яўгеній ВІТЭНБЕРГ,
доктар гістарычных навук.

ДА 90-ГОДДЗЯ І З'ЕЗДА РСДРП

Да невялікага доміка на беразе Свіслачы пад'язджаюць аўтобусы. Яны падвоззяць замежных турыстаў, гасцей з розных гарадоў Савецкага Саюза, групамі і па адным ідуць сюды мінчане. Больш за 300 тысяч наведвальнікаў штогод. У гэты сакавіцкія дні асабліва мнагалюдна ў Доме-музеі І з'езда РСДРП, з'езда, які абвясціў стварэнне партыі расійскага рабочага класа. Гэта было роўна 90 гадоў назад і роўна 65 з той пары, калі музей прыняў першых наведвальнікаў. У сакавіку 1898 года ў драўляны домік мінскага чыгуначніка П. Румянцава па Захар'еўскай вуліцы нелегальна прыбыло дзевяць дэлегатаў сацыял-дэмакратычных арганізацый Расіі. Кіпеў самавар, звінеў чайны посуд: гаспадар быццам бы сабраў гасцей па імяны жонкі... Каб адвесці падазрэнні паліцыі.

З'езд прыняў гістарычнай важнасці дакумент — «Маніфест РСДРП», у якім абвешчалася барацьба пралетарыату за

палітычную свабоду, за звяржэнне самаўладдзя. На з'ездзе быў абраны Цэнтральны Камітэт новастворанай партыі.

З радасцю ўспрыняў вестку пра з'езд, якую прывязла яму ў Шушанскае Н. Крупская, У. І. Ленін. Пазней у сваёй працы «Што рабіць!» ён пісаў: «Стварэнне партыі вясной 1898 года было самай рэальнай... справай сацыял-дэмакратаў гэтай паласы». З 1898 года ён лічыў сябе членам РСДРП.

Ідуць і ідуць наведвальнікі. Яны знаёмяцца з копіямі гістарычных дакументаў, з матэрыяламі, якія раскажваюць пра ўдзельнікаў з'езда, пра ролю газеты «Іскра» ў аб'яднанні партыі. НА ЗДЫМКАХ: ля ўваходу ў Дом-музей І з'езда РСДРП; чыгуначны служачы П. Румянцаў, у кватэры якога адбыўся з'езд; так выглядаў домік на былой Захар'еўскай; у музеі мінскія школьнікі.

Фота У. МЯЖЭВІЧА.

«АРГАНІЗУЕЦЦА КАМІСАРЫЯТ ПА СПРАВАХ БЕЛАРУСАЎ...»

УПЕРШЫНЮ,.. ПЕРШЫ,.. ПЕРШАЯ

[Заканчэнне.
Пачатак у № 11].

А некаторыя не верылі ў стваральную сілу новага ладу. Гэта прадвызначыла і значную цяжасць кадраў. У жніўні 1918 года супрацоўнік Петраградскага аддзялення І. Чарапук быў звольнены, як адзначалася ў дакументах, бо меў «цягу ў бок нацыяналізму». Загадчык бежанскага аддзела Белнацкома К. Душэўскі (Душ-Душэўскі) у сакавіку 1918 года патрабаваў сабе права набіраць супрацоўнікаў аддзела, «не глядзячы на іхнюю палітычную афарбоўку». Камісар А. Чарвякоў не пагадзіўся з гэтым, і Душэўскі падаў у адстаўку. У далейшым Чарапук і Душэўскі сталі актыўнымі дзеячамі партыі беларускіх эсэраў.

Важную ролю ў дзейнасці Белнацкома выконвалі беларускія секцыі РКП(б), якія дзейнічалі ў Петраградзе, Маскве, Саратаве, Тамбоўе, Казані. 21—23 снежня 1918 года ў Маскве адбылася канферэнцыя, якая ўхваліла існаванне Белнацкома і прапанавала замяніць некаторых кіраўнікоў камісарыята на больш актыўных.

Перад Белнацкомам стаяла задача барацьбы супраць Беларускай рады, якая вылучалася са скуру перад кайзераўскай Германіяй. Камісарыят праводзіў у Петраградзе, Маскве, Кранштаце, Саратаве і іншых гарадах мітынгі, на якіх асуджалася Беларуская рада, падкрэслівалася неабходнасць цеснага аднаўлення Беларусі з Савецкай Расіяй. Віцебскае аддзяленне Белнацкома арганізавала ва ўсходніх павятах Беларусі мітынгі і сходы пратэсту ў сувязі з прошкамі Беларускай рады і прэтэнзіямі кайзераўскай Германіі. Для падрыхтоўкі кадраў агітатараў Белнацком накіраваў слухачоў у школу агітатараў і інструктараў Усерасійскага Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта (ВЦВК). Для правядзення палітычнай і культурна-асветнай дзейнасці былі створаны клубы «Беларуская хатка» ў Петраградзе і «Беларус» ў Маскве. Важнае месца адводзілася распаўсюджванню літаратуры, выдадзенай цэнтральнымі выдавецтвамі, для агітацыі сярод германскіх салдат скарыстоўвалася літаратура на нямецкай мове.

Камісарыят падтрымліваў і кантакты і супрацоўнічаў з нацыянальным аддзелам выдавецтва ВЦВК. Супрацоўнікі Белнацкома дапамагалі аддзелу ў падрыхтоўцы выданняў на беларускай мове: плаката «Цар, поп і кулак», брашуры В. Карпінскага «Што такое савецкая ўлада і як яна будзеца?», лістоўкі «Што дала нам Акцябрская рэвалюцыя».

Акрамя газеты «Дзянніца», Белнацком і яго аддзяленні выдалі 17 кніг і брашур, 9 лістовак, наладзілі выхад часопісаў «Чырвоны шлях» і «Белорусская криница». Белнацком з'явіўся першай савецкай арганізацыяй, што распачала выданне літаратуры на беларускай мове. У першым нумары «Дзянніцы» надрукавана «Дэкларацыя правоў працоўнага і эксплуатаемага народа» — першыя вядомы пераклад лінгвіскага твора на беларускую мову. Петраградскае аддзяленне ў пачатку 1919 года выдала на рускай мове адну з першых біяграфій У. І. Леніна. Яе аўтар, І. Баранкевіч, падпісаўся псеўданімам «Белорусс». Праца І. Баранкевіча выканана з марксісцкіх пазіцый, яна вылучалася значным аб'ёмам і падрабязным апісаннем жыцця і дзейнасці правадыра.

«Упершыню,.. першы,.. першая...» — менавіта гэтымі словамі карыстаешся, калі пачына-

еш пільна прыглядацца да ролі Белнацкома ў станаўленні Беларускай савецкай культуры. Пачала выдавацца «Дзянніца» — першая савецкая газета на беларускай мове, убацьві свет беларускіх літаратурных альманахаў «Зажынкі. Першы збор твораў беларускіх песняроў і пісьменнікаў, выйшаўшых з сям'і працоўнага народа», планавалася выданне першых збораў твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа, рыхтаваўся першы збор твораў М. Багдановіча.

Белнацком з'яўляўся спецы-

дамляла ў п'сьме ў Белнацком: «Вучні-беларусы аддадуць усе свае сілы на карысць роднага народа і краю. У нас няма літаратуры, мы чакаем дапамогі...»

Больш за 100 настаўнікаў запісалася слухачамі арганізаванага Белнацкомам Беларускага народнага ўніверсітэта. Сярод лектараў былі географ Д. Ануцын, гісторык У. Пічэта, антраполог Я. Чапуркоўскі, географ І. Сілініч, мовазнавец П. Расфаргуеў, пісьменнік Ц. Гартны, фалькларыст У. Дабравольскі,

супрацоўнікам пададзела. Але гэта не замяніла падзвіжніцкай дзейнасці Грыневіча. Менавіта яму давялося арганізоўваць беларускую вечарынку, прысвечаную першай гадавіне Вялікага Кастрычніка.

Складзены Грыневічам план работы пададзела прадугледжваў выданне зборнікаў беларускіх песень, музычна-этнографічных матэрыялаў. Меркавалася стварэнне хору, клуба, саюза аматараў беларускага музычнага і тэатральнага мастацтва, камісій для падрыхтоў-

бываўся з 17 па 21 гэтага месяца ў Маскве, на першым сваім пасяджэнні пастанавіў паслаць да старшыні Рады Народных Камісараў т. У. Леніна дэлегацыю з паведамленнем яго, што ён выбраны з'ездам пачотным старшынёю з'езду, а таксама перадаць яму вітанне з'езду і запрасіць яго наведаць з'езд. У дэлегацыю былі выбраны т. Усціловіч, часовы кіраўнічы Беларускага нацыянальнага Камісарыята, і да яго яшчэ два таварышы. Пры спатканні з т. У. Леніным у яго пакоі дэлегацыя з'езду перадала яму вітанні, а потым ад імені дэлегацыі т. А. Усціловіч да дробкі ў гадзіннай гутарцы пазнаёміў Старшыню Рады Народных Камісараў з цяперашнім палажэннем Беларусі, з яе мінулаю гісторыяй... Тав. У. Ленін дужа цікавіўся беларускім пытаннем, час ад часу пытаўся прадстаўніка дэлегацыі аб усіх баках яго жыцця. Паміж гэтым у асобку т. Ленін спытаў, на якой мове на з'ездзе гавораць. У канцы ён выказаў сваю шчырую спагаду мукам і гору Беларускага працоўнага народа і паабяцаў не шкадаваць нічога для працы над яго асветаю і паляпшэннем яго палажэння».

Восенню 1918 года з пачаткам вызвалення Беларусі ад германскіх войск Белнацком надаваў значную ўвагу дзейнасці непасрэдна на тэрыторыі Беларусі, накіроўваў агітатараў, дасылаў літаратуру. Камісарыят і беларускія секцыі РКП(б) удзельнічалі ў фарміраванні Першага Беларускага камуністычнага атрада ў Петраградзе і 9-га Полацкага Беларускага палка Заходняй стралковай дывізіі ў Маскве.

Дзейнасць Белнацкома памагала ўмацаванню ў масах ідэі стварэння Беларускай дзяржаўнасці на аснове дыктатуры пралетарыяту. У верасні 1918 года Белнацком выступіў з праектам перайменавання Заходняй вобласці ў Беларусь-Літоўскую. Паўночна-Заходні абласны камітэт РКП(б) і Аблвыканзах у Смаленску адхілілі прапанову Белнацкома. Шэраг уплывовых работнікаў у Смаленску адмаўлялі існаванне Беларускай нацыі, лічылі, што нацыянальнае пытанне на Беларусі можна вырашыць і ў межах існуючай адміністрацыйнай адзінкі, якой з'яўлялася Заходняя вобласць (Камуна). Разыходжанне ў пытаннях дзяржаўнага будаўніцтва Беларусі было прычынай сутыкненняў, у тым ліку і палемікі ў друку.

Белнацком удзельнічаў у падрыхтоўцы абвешчання суверэнай Беларускай Савецкай Рэспублікі і фарміраванні яе першага ўрада. У склад урада, створанага ўжо стаў 3. Жылуновіч, поруч з работнікамі Заходняй вобласці ўвайшлі таксама супрацоўнікі Белнацкома, члены беларускіх секцый РКП(б): У. Фальскі, В. Дыла (Язэп Дыла), Дз. Чарнушэвіч, А. Чарвякоў, І. Пузыроў, Ф. Шантыр. Вылучэнне іх на гэты пасады было прызнаннем укладу Белнацкома ў справу ўмацавання Савецкай улады. Дзеячы Белнацкома прайшлі школу Наркамнаца РСФСР, сустракаліся з адказнымі работнікамі ЦК РКП(б), СНК РСФСР, ВЦВК, ведалі пра асабістую ўвагу У. І. Леніна да патрэб і імкненняў беларускага народа. Адчулі на сабе ўплыў рэвалюцыйных Петраграда і Масквы, выраслі ідэйна і набылі значны арганізатарскі вопыт. Дзейнасць Белнацкома з'явілася адной з важных перадач стварэння Беларускай савецкай нацыянальнай дзяржаўнасці, абвешчання БССР.

Віталі СКАЛАБАН.

Супрацоўнікі Белнацкома. Жнівень 1918 года.

яльным органам у дзяржаўным апарце РСФСР і адыграў важную ролю ў наладжанні культурнага супрацоўніцтва рускага і Беларускага народаў. Работа камісарыята садзейнічала станаўленню Беларускай савецкай культуры, была скіравана на развіццё ўсіх яе састаўных частак (народнай асветы, друку, навукі, літаратуры, мастацтва). У гэтай рабоце Белнацком карыстаўся дапамогай і падтрымкай Наркамнаца і Наркамасветы РСФСР.

На тэрыторыі Савецкай Расіі знаходзілася больш за 200 навучальных устаноў, эвакуіраваных з Беларусі ў час вайны, Белнацком збіраў пра іх звесткі для таго, каб школы маглі пачаць сваю работу ў вызваленай Беларусі. Сярод вучняў-беларусаў Белнацком праводзіў палітычную і культурна-асветную работу. 29 красавіка 1918 года калегія культурна-асветнага аддзела камісарыята ўхваліла падрыхтаваную Ігнатам Дварчаніным адоўку «Да вучняў-беларусаў» і паставіла надрукаваць яе ў «Дзянніцы», а таксама ў перакладзе на рускую мову — у іншых газетах. У маі адоўка была надрукавана ў «Правде», «Известиях» і «Дзянніцы». У тэксце, змешчаным у «Правде», адзначалася: «Нямецкія войскі занялі нашу краіну, і зноў буржуазія села на карак большасці нашых братоў. Нас разбілі, пакінулі на свабодзе меншую частку. Але не трэба адчайвацца, трэба з энергіяй узяцца за работу па наладжанню новага жыцця». Вучням прапанавалася звяртацца ў культурна-асветны аддзел Белнацкома, ствараць на месцах гурткі і саюзы. Адоўка ў «Правде» заканчвалася вершаванымі радкамі на беларускай мове:

**Вас праца ждзэ,
народ вас просіць,
вы, вы яго надзея, цвет.**

Публікацыя ў цэнтральных газетах атрымала значны рэзанс. 24 мая 1918 года вучнёўская Беларуска грамада ў Калуге азнамілася са змешчанай у «Известиях» адоўкай і паве-

славіст А. Ясінікі і інш.

Для абмеркавання надзённых праблем асветы Белнацком склікаў у ліпені 1918 года ў Маскве нараду настаўнікаў школ Беларусі. Акрамя дэлегатаў-настаўнікаў, на яе прыйшлі прадстаўнікі ўсерасійскіх настаўніцкіх курсаў, слухачы Беларускага народнага ўніверсітэта, настаўнікі-дэлегаты Усерасійскага з'езду бежанцаў з Беларусі. У спісе ўдзельнікаў нарады бачым прозвішчы будучага міністра асветы БССР Платона Саевіча, настаўніка Аляксандра Куляшова — бацьку Аркадзя Куляшова, этнографа і фалькларыста Ісака Сербавы. Першай на нарадзе выступіла намеснік Народнага камісара асветы РСФСР Н. Крунская. Яна гаварыла пра задачы Савецкай улады ў справе народнай асветы, пра рэарганізацыю школы. Як падкрэслівае прафесар Вадзім Круталевіч, работа нарады і яе рашэнні «былі сведчаннем таго, што перадавая частка Беларускай інтэлігенцыі, якая выйшла з народа і знітаная з ім, падтрымлівае Савецкую ўладу і гатова з ёй супрацоўнічаць».

У Маскве і Петраградзе камісарыят адкрыў шэраг беларускіх школ. Ён удзельнічаў і ў падрыхтоўцы стварэння Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Белнацком падрыхтаваў да друку і здаў у друкарню «Курс беларусазнаўства» — лекцыі, што чыталіся ў Беларуска-народным ўніверсітэце, удзельнічаў у падрыхтоўцы зборніка вершаў Янкі Купалы на рускай мове — першага асобнага выдання твораў Беларускай літаратуры на рускай мове.

Для вырашэння пытанняў, звязаных з развіццём навукі і мастацтва, у складзе культурна-асветнага аддзела (з красавіка 1918 года загадчык Ф. Турук) існаваў спецыяльны навукова-мастацкі пададзел. Яго ўзначальваў вядомы беларускі фалькларыст і выдавец Антон Грыневіч. Загадчык пададзела адначасова з'яўляўся і адзіным

кі падручнікаў і беларускіх слоўнікаў. Антон Грыневіч распачаў камплектаванне бібліятэкі аддзела неабходнымі кнігамі і рукапісамі. У канцы 1918 года ён ездзіў у Петраград, дзе разлічваў з дапамогаю акадэміка А. Шахматава атрымаць са склада Акадэміі навук кнігі І. Насовіча, У. Дабравольскага, П. Шэйна. Акрамя гэтага, Грыневіч шукаў у Петраградзе музычна-этнографічныя матэрыялы М. Косіч, гарманізаваныя музыказнаўцам С. Рыбаковым.

Белнацком залучаў да супрацоўніцтва расцярушаных па краіне прадстаўнікоў старой інтэлігенцыі, у тым ліку нешматлікія кадры Беларускай мастацкай і навуковай інтэлігенцыі.

Пры садзеянні Белнацкома было створана Таварыства ахвотнікаў Беларускага народнага штукарства ў Петраградзе. Камісарыят падтрымліваў сувязі з кіраўніком Першага таварыства Беларускай драмы і камедыі У. Фальскім і хадайнічаў перад Наркамасветы РСФСР аб дапамозе таварыству. Петраградскае аддзяленне распрацавала праект дэкрэта аб вяртанні прадметаў навукі, літаратуры і мастацтва, вывезеных калі-небудзь з Беларусі. Пры садзеянні Белнацкома было створана Беларускае навукова-культурнае таварыства ў Маскве, пры садзеянні Петраградскага аддзялення і Петраградскай Беларускай секцыі РКП(б) — Беларускае вольна-эканамічнае таварыства, якія ставілі мэты навуковага вывучэння Беларусі.

У цеснай сувязі з палітычнай і культурна-асветнай дзейнасцю знаходзілася праблема становішча і рээвакуацыі бежанцаў першай сусветнай вайны. Для згуртавання бежанцаў вакол Савецкай улады вялікае значэнне меў скліканы Белнацком у Маскве Усерасійскі з'езд бежанцаў з Беларусі. 19 ліпеня 1918 года У. І. Ленін прыняў дэлегацыю з'езду. «Дзянніца» так пісала пра гэту падзею:

«Гутарка з У. І. Леніным. Усерасійскі з'езд дэлегатаў ад бежанцаў-беларусаў, які ад-

КАК БЫЛИ ПРЕДАНЫ ГЛАСНОСТИ ТАЙНЫЕ ДОГОВОРЫ ЦАРСКОЙ РОССИИ

ЧТОБЫ ТРУДЯЩИЕСЯ ВСЕГО МИРА ЗНАЛИ...

70 лет назад, в январе 1918 года, Советская Россия уведомила иранского посланника, что навсегда расторгнуто русско-английское соглашение 1907 года как направленное против свободы и независимости персидского народа. Такая же участь постигла другие неравноправные договоры, которые Советская страна предала гласности. О том, как это произошло, статья Чрезвычайного и Полномочного Посла СССР Юрия ЧЕРНЯКОВА.

Двадцать третьего ноября 1917 года в «Правде», «Известиях» и других советских газетах появились первые документы царского министерства иностранных дел. Во введении к первому опубликованному отдельному выпуску сборников говорилось, что целью является ознакомление широких масс с содержанием документов, хранившихся в бронированных комнатах и несгораемых шкафах бывшего министерства иностранных дел как одного из филиальных отделений буржуазии всех стран... Советское правительство считало важным, чтобы трудящиеся всего мира знали, как за их спинами дипломаты в кабинетах продавали их жизнь, аннексировали земли, бесцеремонно поработали мелкие нации, как заключали позорные договоры.

В закулисный сговор вступили, как известно, правительства Германии, Англии, России, Франции, Италии и Австро-Венгрии, что и явилось подготовкой к развязыванию первой мировой войны 1914—1918 годов.

В период, когда в начале XX века шло формирование двух военных коалиций великих держав: Тройственного союза Германии, Австро-Венгрии и Италии, с одной стороны, и «Тройственного соглашения» — Антанты — Англии, Франции и царской России — с другой, которые впоследствии начали войну между собой, все эти страны находились в состоянии острой противоречий. Соперничество между Германией и Францией, Германией и Англией, Францией и Англией, Англией и Россией и т. д. носило практически характер борьбы «всех против всех». Поэтому до самого начала XX века военные союзы, тайные или явные, то создавались, то распадалась и лишь позднее приобрели окончательный характер.

Таким был первый по хронологии в публикации Народного Комиссариата Иностранных Дел (НКВД) «Русско-германско-австрийский договор» от 18 июня 1881 года, получивший в истории название «Союз трех императоров». В первом пункте договора говорилось, что в случае, если бы «одна из Высших Договаривающихся Сторон вела войну с четвертой большой Державой, остальные две сохраняют по отношению ее благосклонный нейтралитет». Участники «взаим-

но обещаются держать в тайне не только содержание настоящего договора, но даже и его существование».

Смысл этого документа состоял в том, что Вильгельм II и Бисмарк хотели сорвать намечавшееся сближение России с Францией; дипломатия России была заинтересована в «благосклонном нейтралитете» Германии и Австро-Венгрии в случае войны с Великобританией. Однако ввиду обострения противоречий между участниками этого договора он уже в 1885—1886 годах фактически перестал существовать. Зато Франция укрепила отношения с Россией, и 17 августа 1892 года была заключена русско-французская военная конвенция.

В сборниках появилось и секретное русско-английское соглашение, подписанное 31 августа 1907 года. По существу, оно означало включение России в Антанту после англо-французского соглашения 1904 года. Для английской дипломатии это стало одной из главных задач в связи с нарастающим военным приготвлением в Германии, особенно усилением ее военного флота и строительством Багдадской железной дороги. Русский же царизм, ослабленный поражением в войне с Японией и революцией 1905 года, был вынужден договариваться со своим главным соперником на Ближнем и Среднем Востоке — британским империализмом. Поэтому русско-английское соглашение 1907 года предусматривало договоренность «в отношении разных вопросов, касающихся интересов их стран на Азиатском материке».

Едва началась первая мировая война, как великие европейские державы, веками борющиеся в свое время за контроль над османской империей, начали делить между собой многочисленные страны, которые захватили султаны. Английская дипломатия даже поставила вопрос о ликвидации турецкого государства вообще. Министр иностранных дел Великобритании Грей заявил русскому министру иностранных дел Сазонову, что если Турция присоединится к Германии, то «она должна перестать существовать». Но договориться о разделе оказалось весьма трудным делом. Лишь 9—16 мая 1916 года состоялся сговор между Англией и Францией. Это секретное

соглашение было заключено в форме обмена нотами в Лондоне и получило впоследствии название соглашения Сайкс-Пико (по фамилии английского и французского дипломатов, которые вели эти переговоры). К этому соглашению присоединилась и Россия.

Советское государство решительно выступило за свободу и независимость всех народов. Оно не только опубликовало тексты грабительских договоров империалистов, но и ликвидировало и сами договоры, заключенные царской Россией с другими империалистическими державами о разделе поработанных стран и народов. Так, в январе 1918 года НКВД направил иранскому посланнику в Петрограде (ныне Ленинград) ноту о том, что русско-английское соглашение 1907 года является, «как направленное против свободы и независимости персидского народа, раз и навсегда расторгнутым». То же было сделано и с другими подобными договорами и соглашениями.

Наряду с секретными договорами, соглашениями и конвенциями между буржуазными правительствами в сборники включены и другие секретные международные документы. К их числу относится, в частности, документ о переговорах, состоявшихся 1 декабря 1915 года в царской ставке между русским царем Николаем II и французским представителем П. Думером (впоследствии президент Франции), который добивался отправки русских солдат во Францию для участия в войне против Германии. Когда по указанию царя об этом информировали министра иностранных дел Сазонова, ему было сообщено: «Излагая свою просьбу с большой убедительностью и изяществом, господин Думер имел неосторожность слишком выпукло сопоставить взаимные услуги, оказываемые друг другу союзниками: французы нам дают ружья (он обещал еще 150 000 кроме обещанных раньше), мы же будем давать им людей».

В результате почти 50 тысяч русских солдат были посланы воевать во Францию, а затем и на Салоникский фронт. Уже к октябрю 1916 года около трети состава русского экспедиционного корпуса было потеряно в боях. После Февральской буржуазно-демократической революции 1917 года в России русские солдаты потребовали отправки их на родину, но французское командование ответило отказом. Две русские бригады подняли восстание, и российское посольство во Франции в августе 1917 го-

да сообщило в Петроград, что царский генерал Занкевич вошел в сношения с французскими военными властями в целях окружения первой бригады, дабы заморить ее голодом и заставить сдать оружие. По русским бригадам, которые отказались сдать оружие, был открыт артиллерийский огонь. В результате пятитдневного обстрела несколько сот человек было убито, оставшиеся были брошены в тюрьмы и посланы на каторгу. Лишь через несколько лет после победы Октябрьской революции Советская республика с большим трудом добилась возвращения русских солдат.

Правительства стран Антанты и США оказывали прямое давление на Временное буржуазное правительство, чтобы побудить его немедленно расправиться с революционным движением в России. Целая серия шифровок министра иностранных дел Терещенко русским послам в Лондоне, Париже, Риме и Вашингтоне была связана с тем, что 26 сентября 1917 года к главе Временного правительства Керенскому явились послы Англии, Франции и Италии. В ультимативной форме союзники потребовали прекращения «беспорядков» в стране и активизации военных действий русской армии, угрожая лишить Россию оказываемой ей «помощи».

Принятие Декрета о мире, который был опубликован в советской печати, распространен массовым тиражом в листовках по всей стране, передан по радио на различных языках, произвело огромное впечатление во всем мире. Воздействие этого исторического документа было усилено преданием гласности секретных договоров капиталистических государств и других документов тайной дипломатии.

Декрет о мире, а также публикация секретных договоров царского и Временного буржуазного правительств заложили основы социалистической дипломатии и международной информации. Эта дипломатия, отвечающая интересам всех народов, приобрела большую популярность, она получает поддержку всего прогрессивного человечества.

Последовательное применение принципов гласности в дипломатии и информации мировой общественности, введенное в практику Советским государством в первые дни после Великой Октябрьской социалистической революции, приобретает особое значение сегодня, когда сохранение мира и международной безопасности стало делом миллионов и миллионов людей всех стран.

(АПН).

ТОЧКА ЗРЕНИЯ УЧЕНОГО

ВОССТАНАВЛИВАЯ ИСТОРИЧЕСКУЮ СПРАВЕДЛИВОСТЬ

4 февраля в Москве произошло событие, которое на протяжении последних месяцев с нетерпением ожидали во всех слоях общества. Пленум Верховного суда СССР отменил приговор, вынесенный на одном из «знаменитых» московских процессов 30-х годов.

Среди тех десяти, кому в этот день возвращено доброе имя, — Николай Бухарин, один из крупнейших знатоков марксизма, и Алексей Рыков, глава правительства страны после смерти Ленина.

Юридическое подтверждение того, что эти люди не были шпионами, террористами, врагами народа (а это было очевидно не только историкам, но всем мыслящим людям), снимая одни вопросы, оставляет другие.

Самый трудный из них: как могло случиться, что и анализ преступлений Сталина, вреда,

нанесенного им социализму, и дело реабилитации невинно осужденных, начатое во времена Хрущева, растянулось более чем на три десятилетия?

Безусловно, в этом отразились как общая специфика тех непростых лет, когда почти ни один жизненно важный для страны вопрос не решался до конца, так и сопротивление бюрократии, угледившей во внимании к сложным страницам советской истории угрозу собственному благополучию.

Это делается сегодня. Можно ожидать, что не задержатся и решения, касающиеся других процессов 30-х, 40-х, начала 50-х годов.

Однако значение произошедшего в феврале выходит за рамки задачи восстановления справедливости по отношению к жертвам произвола, беззакония. Первостепенное

значение для каждого члена общества имеет вопрос о выводах, которые общество делает из опыта прожитого, об уроках, которые извлекает. Самый главный урок того времени, каким я вижу его и как профессиональный историк, и как гражданин, и как человек, бывший во второй половине 30-х совсем юным, — ни один прогрессивный общественный порядок не может реализовать свои цели и возможности, пытаясь абстрагироваться от простых законов морали и нравственности.

Для авторов социалистической идеи — идет ли речь о Сен-Симоне или Шарле Фурье, о Карле Марксе или Владимире Ленине — в центре размышлений о будущем обществе всегда стояли человек, его счастье, его свобода.

Ленин оказался первым в этом ряду, кому представилась возможность попытаться воплотить на практике великие мечты и планы предшественников. В реальной действительности первых лет революции он столкнулся с ожесточенным сопротивлением свергнутых классов России и их союзников — от Вильгельма II до Черчилля. Пытаясь предотвратить социальное обновление страны «загнуть в стойло» вырвавшийся на волю плебс, домогавшиеся каратели успешно состязались в жестокости с интервентами из Германии,

Англии, Франции, Японии, США, ряда других стран. Революции нашей пришлось в буквальном смысле бороться за выживание.

Окончание вооруженной борьбы создавало новую ситуацию, позволяя перейти к нормальной политической и общественной жизни, к развитию демократии, открытому обсуждению всех проблем.

К этому и шло дело в последние годы жизни Ленина и некоторое время после его кончины. Но дальше ситуация изменилась. При Сталине репрессивный аппарат не только не сокращался, но начал приобретать с годами самодовлеющее, гипертрофированное значение.

Вглядываясь сегодня в 30-е годы, поражаешься запасу веры, энтузиазма, самоотверженности, данному народу революцией. Великая надежда, рожденная в ноябре 1917 года, позволила советским людям продолжить дело, начатое Лениным, в сложных условиях построить сильное государство, выстоять и победить в схватке с фашизмом.

Цена этой победы могла оказаться не такой высокой: нельзя забывать, что фальсифицированные московские процессы над оппозицией стояли в ряду других сходных событий 30-х, и в том числе репрессий, затронувших большую часть офицерского корпуса Красной Армии.

Масштаб вины Сталина перед народом большинством из людей моего поколения начал осознаваться лишь после обвинений, прозвучавших на XX и XXII съездах КПСС, в 1956 и 1961 годах. Возвращаясь к этой теме сегодня, выражу убеждение: нельзя сводить все проблемы к чертам характера Сталина, его подозрительности, нетерпимости, стремлению к неограниченной власти. Верное представление о происходившем в СССР в 30-е годы попросту не составить, недооценивая то, что именуется объективными обстоятельствами. Не последнюю роль среди них играло отсутствие в истории России демократических традиций в управлении страной...

Высший смысл перестройки в том и состоит, чтобы уничтожить разрыв между великими идеями справедливости, свободы и братства, заложенными в социализме, и реальным воплощением их в нашей жизни.

Чтобы ускорить шаг в будущее, необходимо перевернуть темные страницы истории. Событие, произошедшее в Москве 4 февраля, — серьезное свидетельство необратимости процессов демократизации в СССР.

Илья КРЕМЕР,
доктор исторических наук,
профессор.
(АПН).

Мар'ян ВІЖ

Лабірынт

УРЫЎКІ З ГІСТАРЫЧНАЙ АПОВЕСЦІ

[Заканчэнне. Пачатак у №№ 9—11].

Нема крычалі, коцячыся кумільгом па крутых прыступках, ашаломленыя салдаты. Старая і рыгучая, разгойданая за шмат гадоў лесвіца не вытрымала. Уздымаючы пыл, яна з гулкім грукатам рухнула ў залу, падмінаючы пад сябе сталы, крэслы, дробячы шафу з посудам і вялізныя, прывезеныя сёння з бровара, бутлі. Слабы агеньчык, што да таго ледзь мігцеў у чырвоным куце перад абразом, даўно зляцеў з-пад бакніцы. Ён жвава разб'ягаўся зараз на ўсе бакі блакітнымі язычкамі-стужкамі: на падлозе кожны насычаны спірытусам палавік паспеў ператварыцца ў доўгі, злавесны кноц.

Памяшканне ахутаў чорны, смуродны дым, якому вось-вось павінна было сцяною прыйсці на змену полымя. Карчма загарэлася адразу з некалькіх месцаў і хутка ўспыхнула, як свечка.

На падворку выбухам знесла страху з павеці і ў неба ўзляцелі пукі раструшанага сена. Пакаляўшыся ў вышыні, сучія травінкі павольна асядалі на гурбы раскіданых дроў і калючыя завалы з бявенняў, што ўзніклі на дарозе з акурата складзенага раней пры сцяне штабеля. Гэта незойліва лезла ў вочы пры яркім святле ад другога, хоць і куды меншага, пажарышча: сэрбранаы іскрынкі з карчмы, што разляталіся на ўсе бакі, нібы казанка-феерычныя знічкі, трапілі ва ўзнятую саламяную страху павеці. А калі страху, зачэпіўшыся за журавель студні, апусцілася, то белачырвоны агонь на ўсю моц бушаваў у пластах саломы і аж выў.

Першымі смяротную небяспеку адчулі жывёлы. Як па камандзе, у стадоле спуджана заржалі, цяжка захраплі коні. Іх неспакой падхапілі, заходзячыся ровам,

каровы ў суседніх хлявах. Рваліся з ланцугоў, заліваліся ашалелым брэхам вартавы сабакі. У чорнай начной далечыні трывожна забілі ў звон...

Салдаты з перапалоху, ад страху закрывалі вочы, заціскалі вушы. А потым, як скошаныя, пападалі хто дзе быў: на падлогу ў зале карчмы, на лёд пад вокнамі, на слізкія брусы высокага ганка.

...Першы на дварэ апрытомнеў унтрэ. Няўцяма зморшчыўшы твар, ён агледзеўся і, хістаючыся, устаў на ногі. З крыкам: «Браткі, за мною!» без шапкі падхапіўся ратаваць тых, што знаходзіліся ў ахопленай яркім полымем карчме. За ім паволі, як аглушаныя, падняліся астатнія.

Са сваёй шчыліны-схованкі гасць добра бачыў, што робіцца ўнізе пад вокнамі. У яго заставаліся лічаныя імгненні. Высаджваць шыбы не спатрэбілася: нават знаку іх не было. Хаваючыся ў дыме, малады чалавек у шэрай святцы ўзлез на падвакокке, сціснуўся камячком і, не прымерваючыся, скокнуў з нажом у руках.

Яшчэ ў палёце ён заўважыў на ганку высокага афіцэра. Іх вочы сустрэліся. Афіцэр у доўгім шынялі, не кранаючыся з месца, ускінуў пісталет. Але замест таго, каб браць на мушку ўцекача, які быў лёгкай мішэнню пры той дыстанцыі, што падзяляла іх, ён адвёў дрыжачую руку і стрэліў у паветра.

Уцякач, яшчэ не верачы шчаслівай неспадзяванасці, пабег да свайго каня. Адным махам ён спрытна абрэзаў лейцы, ускочыў на каня і стрымгалоў паскакаў, учэпіўшыся ў гриву. «Толькі б не было...», — гэты прамень надзеі, як на крылах, нёс вершніка, хоць ён і разумеў, што шанцаў на збавенне няма, бо высачэзны тын і, безумоўна, зачыненая

брама — перашкода неадольная. І тым не менш ён імчаў наперад...

На ганак раней за іншых выпайз ротмістр. Скінуў прапалены ў некалькіх месцах шынель, вылаяўся і што было моцы закрываў:

— Усе да мяне! Запаліць агні! Хапаць толькі жыўцом!

Заўважыўшы Аўдзея з пісталетам у руцэ, жандар паказаў кулаком на крывавую плямку на лёдзе — там, дзе толькі што стаяў конь, і задаволеная пляснуну ў далоні:

— Малайчына вы, Павел Аляксандравіч. Паступілі, як і належыць. На параненым кані далёка не ўцячэ. Гэта сядзіба стане яму пасткаю, — і разрагатаўся, па-вар'яцку зыркаючы агністымі вачыма.

— Салдаты, вы на ўласнай скуры пераканаліся, з якім чортам маеце справу. Не давольмі уцячы мяцежніку! — заклікаў жандар. — Тын вакол сядзібы надзейны, а брама замкнёная. Ён недзе тут. Запаліць паходні і ўсё начыста абшукаць! Хапаць толькі жывым! Памят...

Ротмістр абарваўся на паўслове, бо на яго ззаду кінуўся вялізны, як воўк, вартавы сабака Тур, поўсць у якога стаяла дыбам, раз'юшаная, у пене морда злосна вышчарылася, агаліўшы магутныя іклы. Тур сарваўся з ланцуга яшчэ да выбуху, ціха сачыў за чужымі людзьмі. Ужо некалькі хвілін асцярожна, крадком падбіраўся ён бліжэй і бліжэй, каб адпомсціць гэтаму — галоўнаму тут, які, відаць, і забіў іх старога, аднавокага, добрага да ўсіх Грэся.

Ротмістр рэзка павярнуўся, кулаком наводмаш збіў з сябе сабаку на лёд. І адразу стрэліў. Тур жаласна віскнуў, сутаргава пацягнуўся і, заліўшыся крывёю, застыў ля ног жандара.

— Салдаты, гэтак я ўсаджу кулю кожнаму, хто супраць нас, — цвёрда сказаў, як адрэзаў, ён і клічна загадаў: «Усе наперад! Бягом!»

...Дубовая брама сцяною нечакана вырасла перад коннікамі. Здавалася, яна такой недасяжнай вышыні, што ўпіраецца ў самае неба. І хоць з-пад яе ніхто не напаў, спадзявацца на рэальную, нават самую малую мажлівасць збавення не даводзілася: за спіною, недзе каля карчмы, раздаўся стрэл, пасля адтуль данёсся дружны тупат. Азірнуўшыся, уцякач выразна ўбачыў агні. Яны набліжаліся.

«Усё страчана! Усё скончана! Чаму толькі так недарэчна і так хутка? Я амаль нічога не паспеў. Чаму?..» — у безнадзейным адчаі пытаў сябе малады чалавек, усведамляючы, што выйсця з тупіка няма, а змагання ці хоць бы нежкі бараці ён ужо не мае ні сіл, ні магчымасцей. Упершыню ў жыцці ён адчуў у грудзях дрыготкі халадок смерці. Яшчэ імгненне, і ён сам свядома паверне на сустрэч уласнай пагібелі. Зробіць гэта

Малюнак Л. АФАНАСЕНКІ.

не каб міласэрна прасіць літасці, а каб стрэць смерць тварам, не сумняваючыся, што за параненых, а мо і забітых выбухам салдат яго абавязкова чкае куля. Куля ў грудзі ўжо здавалася яму адзіным паратункам, непараўнальна прывабнейшым, чым палон, здэк на пакултлівых допытах, а потым і смерць. Ён быў на грані вар'яцтва, быў гатовы без барацьбы прыняць смерць і дзеля гэтага павярнуў каня ў бок агнёў, якія пагрозна наступалі.

І тут з цемры нехта затрымаў яго каня:

— Паночка, куды ж вы? Пачакайце! Зараз адчыняю. Вы паспеце ўцячы! Не адну яшчэ чарачку за мяне ўзімеце. Пабачыце!

— Хто... тут? Хто? — глытаючы словы і запінаючыся, спытаў малады чалавек.

— Сямён Рабы. Не — Сямён Крупенька, тутэйшы пры карчме службовы чалавек. Памятаеце? — пачулася ў адказ.

Уцякач не паспеў агледзецца, як завала адсунулася і брама з рыпам расчынілася. Конь адразу пусціўся галопам. «Пакуль жывуць добрыя людзі на нашай гаротнай зямлі, пакуль ёсць бог на небе, пакуль свеціць сонейка — нашай праўды, нашай святой справы нічога не зломіць!» — упэўнена і радасна падумаў верхавы...

А Сямён з палёгкай перажагнаў неўзданог конніка. Ніхто не бачыў, як сутулая Сямёнава постаць памкнулася праз ад Бабруйскай карчмы...

З КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

СУЗОР'Е „ПАМЯЦЬ“

Выдавецтвам «Беларуская Савецкая Эцыклапедыя імя Петруся Броўкі» выпушчаны энцыклапедычны даведнік «Іх імёнамі названы...». У ім змешчаны артыкулы пра людзей, імёны якіх увекавечаны на Беларусі. У гэтым сузор'і больш як 1 800 прозвішчаў. Імёнамі герояў названы гарады і вёскі, прамысловыя прадпрыемствы, калгасы і саўгасы, навучальныя ўстановы, бібліятэкі, паркі, стадыёны, плошчы і вуліцы ў гарадах і вёсках нашай рэспублікі. Побач з сусветна вядомымі імёнамі правадзюць працоўных, дзеячаў міжнароднага камуністычнага і рабочага руху, вучоных, мастакоў, пісьменнікаў — імёны простых людзей.

Сярод увекавечаных на Беларусі імя Спартака — праслаўленага кіраўніка паўстання рабў Уласа Старажытнага Рыма, вялікага польскага вучолага-рэвалюцыянера Мікалая Каперніка, актыўных дзеячаў Парыжскай камуны Яраслава Дамброўскага і Валерыя Урублеўскага, італьянскіх рабочых-эмігрантаў Сака і Ванцэці, што сталі ахвярамі амерыканскай рэакцыі, кіраўнікоў сялянскіх

войнаў на Русі Сцяпана Разіна і Емяльяна Пугачова. Помніць наш народ абаронцаў зямлі рускай — Аляксандра Неўскага, Дзмітрыя Данскога, Івана Сусаніна, Кузьму Мініна і Дзмітрыя Пажарскага. Помніць праслаўленых рускіх палкаводцаў і флатаводцаў, нястомных падарожнікаў — адкрывальнікаў новых зямель. У сэрцы народным — імёны рускіх рэвалюцыянераў — дэмакратаў, мужных дзекабрыстаў, вялікіх вучоных, дзеячаў культуры мінулага.

Наша памяць асабліва ўдзячна тым, хто нёс свяшчэнны факел барацьбы за лепшую долю народа на беларускай зямлі. У Крычаве адна з вуліц названа імем Васіля Вашчылы — кіраўніка антыфеадальнага паўстання сялян і гарадской беднаты ў Крычаўскім старостве ў 40-х гадах XVIII ст. У гонар К. Каліноўскага, кіраўніка паўстання 1863—1864 гадоў у Беларусі і Літве, былая вёска Ліхасельцы на Гродзеншчыне перайменавана ў вёску Каліноўскай. У тым жа раёне яго імя прысвоена калгасу і сярэдняй школе. Імем К. Каліноўскага на Беларусі

названа 15 вуліц. У Свіслачы яму пастаўлены помнік, а на будынку аддзялення цэнтральнай раённай бальніцы, дзе размяшчалася некалі гімназія, у якой займаўся К. Каліноўскі, устаноўлена мемарыяльная дошка. У гады другой сусветнай вайны імя К. Каліноўскага насілі партызанская брыгада і 4 партызанскія атрады, якія дзейнічалі на тэрыторыі Беларусі, акупіраванай нямецка-фашысцкімі захопнікамі.

Не можа не ўстрапянуцца сэрца на вуліцы Фядоры Міронавай у Полацку. Яна прыгонная сялянка з былой вёскі Пагіршчына, што зараз у межах Полацка. Летам 1812 года, калі войскі Напалеона занялі Полацк, Фядора стала разведчыцай. Пасля вайны была перапрадана ў іншае месца. Толькі пазней стала вядома пра яе подзвіг. У 1815 годзе былы камандуючы авангардам рускага корпуса генерал Уластаў у сваім хадайніцтве пісаў пра Фядору Міронаву: «Заслугі гэтай жанчыны... у тым, што, будучы неаднаразова пасланая ў Полацк для разведвання становага ворага, яна ніколі не страшылася ахвяраваць сва-

ім жыццём, кіруючыся адной адданасцю і любоўю да радзімы, ішла на ўсё небяспекі, якія пагражалі ёй смерцю, і дастаўляла адтуль правільныя і карысныя звесткі». Паводле Указа цара Аляксандра І Фядора Міронава была ўзнагароджана сярэбраным медалём з надпісам «За карыснае», грашовай прэміяй і ў 1820 годзе разам з сям'ёй вызвалена ад прыгону.

У сузор'і «Памяць» — дарэгія нашаму сэрцу імёны Францыска Скарыны, Міколы Гусоўскага, Сымона Буднага, Вінцэнта Дуніна — Марцінкевіча, Максіма Багдановіча, Цішкі Гартнага, Ігната Буйніцкага, Янкі Купалы, Якуба Коласа і многіх іншых слаўных сыноў беларускай зямлі.

Самая моцная сувязь нашай памяці — з Кастрычніцкай рэвалюцыяй, 70-годдзе якой мы нядаўна адзначылі.

Тут варта нагадаць: напярэдадні Кастрычніка партыя бальшавікоў на чале з У. І. Леніным налічвала ў сваіх радах 350 тысяч членаў. Што яны адны маглі зрабіць супраць узброенай царскай арміі, паліцыі і шырокага апарату шпікоў? Сутнасць якраз

у тым, што Леніна, бальшавікоў падтрымлівалі шырокія масы працоўных. Падтрымлівалі і актыўна змагаліся. Кніга «Іх імёнамі названы...» можа пацвердзіць гэта. На яе старонках чытачы пазнаёмяцца з многімі актыўнымі ўдзельнікамі рэвалюцыйных падзей на Беларусі.

Адзін з іх — Іван Паршукоўскі з былой вёскі Свінай, што пад Крычавам. Сама яе назва сведчыла пра нечалавечы ўмовы жыцця сялян: галечка, голод, холад. І пайшоў адсюль у адчаі ў свет былы батрак Іван Паршукоўскі. У Данбасе стаў шахцёрам. Бальшавіком — рэвалюцыянерам. Праўду, якую спазнаў ад рабочых, расказваў пазней сваім аднавяскоўцам, заклікаў іх на барацьбу за лепшую долю. І сябе не шкадаваў у той барацьбе. Ён быў арыштаваны царскімі ўладамі і папешаны. А калі ў яго роднай вёсцы цвёрда ўсталявалася новае жыццё, сяляне яшчэ ў 1918 годзе перайменавалі сваю вёску ў Іванаўку — у гонар Івана Паршукоўскага.

На адным з развораў кнігі — тры партрэты Ракушавых: Вавілы і яго сыноў Фёдара і Рыгора. У іх гонар

3 АРХІТЭКТУРНА-ЭТНАГРАФІЧНАЙ
ЭКСПЕДЫЦЫІ

У ПОШУКАХ
СВАІХ КАРАНЁЎ

На старонках газеты паведамлялася ўжо аб экспедыцый студэнтаў мастацка-прамысловага факультэта Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута, якія разам з супрацоўнікамі рабочай групы стваральнікаў музея народнага дойлідства і побыту, а таксама архітэктарамі аб'яднання «Белрэстаўрацыя» даследавалі помнікі народнай архітэктуры і этнаграфіі. Летась адбылася такая экспедыцыя па Мінскай, Гродзенскай і Віцебскай абласцях.

На Віцебшчыне ставілася задача вывучыць традыцыйныя тыпы забудовы паселішчаў, сялянскай сядзібы, абсталявання жылля. Даследаванне пачалося з Гарадоцкага раёна — паўночна-ўсходняга кутка рэгіёна.

За акном аўтобуса — раўніны з градамі пагоркаў па водападзелам, лясістыя рэчышчы, блакітныя вокны азёраў. Хоць адразу настроіваўся на знаёмства з помнікамі даўніны, але перш-наперш сустрэцца давлялася са слядамі бурлівых гістарычных падзей нашага стагоддзя — слядамі мінулай вайны. У раёне амаль не знайшлося вёсак, якія б не гарэлі ў гады цяжкага ўсенароднага выпрабавання. Бабулі і старыя дзяды ўспаміналі аб жорсткіх баях партызан і акупантамі, аб пажарах, якімі імкнуліся зламаць народны гераізм карнікі. Вось, напрыклад, вёскі, што ля берагоў рэчкі Аўсянікі. Вярэчка гарэла ў гады вайны. Са старых пабудов захаваліся драўляная перабудаваная царква, некалькі жылых дамоў. З іх уяўляе цікавае размяшчэнне крыху на водшыбе дом ляснічага. Як сцвярджаюць, ён быў пабудаваны ў 1812 годзе. Вёска Дуброва да вайны налічвала каля 30 двароў. Засталася толькі палавіна. Цікавыя для музея пабудовы лягчэй можна было знайсці ў невя-

лічкіх аддаленых вёсках, як, напрыклад, Забарок. Тут захавалася хата-пяціценнак сясцёр Ганны Дзятлавай і Марыі Даніленкі. Пабудавана каля 80 гадоў назад. Тут былі хата-кухня і святэлька. Высокая чатырохсхільная страха, вокны з ліштвамі, зробленымі бацькам. Калісьці тут быў вяночны двор. Захавалася шырокая брама з павецю, клець. Вёска налічвала 10 сядзіб, насупраць, ля ракі, — лазні.

Другі маршрут — у напрамку на вёску Газьбу. Вёска Мартыненкі спалена ў гады вайны. З даваенных пабудов засталася хата Раманенкі Вольгі на водшыбе.

У вёсцы Марчанкі нам паведамілі звесткі, вельмі характэрныя для гісторыі тутэйшых паселішчаў. Буйная вёска на беразе возера Уша сфарміравалася ў канцы 20-х гадоў пры стварэнні камуны з маладворных вёсак у 5—8 двароў. Вёскі мелі назвы тапанімічнага паходжання. Так, у Асьмаках жылі Асьмаковы, у Баранаве — Баранавы, у Кругліках — Круглікавы. Быў і невялікі хутар Марчанкі, дзе жыў селянін Марчанок. Газьба — буйное паселішча. Зараз у той частцы вёскі, што называлася старой Газьбай, уся забудова пасляваенная. А калісьці гэта вёска налічвала тры вуліцы. Яны ішлі паралельна і сыходзіліся ля дарогі на Шмані. Узбуйненне вёскі адбывалася таксама ў 20-я — 30-я гады шляхам пераносу сядзіб з маладворных паселішчаў Бязоры, Любкі, Лугаўскія, Баннікі. Ля вёскі Каверзы студэнты зрабілі замалёўкі вадзянога млына, пабудаванага ў 1876 годзе.

Трэці маршрут ішоў у напрамку вёскі Халамер'е. Тут таксама даўнейшую забудову знішчыла вайна. Вёска Студзенка была спалена, Лап-

(Заканчэнне на 8-й стар.)

была вёска Ліхінічы, што пад Круглікам, таксама па просьбе аднавіскаўцаў перайменавана ў Ракушава. Горка жылося ў тых Ліхінічах сялянам, сапраўды ліхая была іх доля. Многа раздумваў бядняк Вавіла Ракушаў, пакуль зразумеў, што трэба змагацца за свае правы. Ён наладзіў сувязь з арганізацыяй бальшавікоў, растлумачваў сялянам ідэі Леніна. У 1905 годзе арганізаваў у Ліхінічах забастоўку, стварыў баявую маладзёжную дружыну для адпору жандарам. Яго схавалі і на чатыры гады саслалі ў Сібір. Але гэта не зламала Вавілу. Пасля ссылі ён яшчэ больш актыўна ўдзельнічаў у рэвалюцыйных падзеях, а затым і ва ўсталяванні Савецкай улады. У гэтай барацьбе пазней яму памоглі сыны, асабліва Фёдар, адзін з першых беларускіх селькораў. Бандыты забілі бацьку і двух яго сыноў. Але ў памяці народнай яны засталіся бессмертнымі.

Многа на Беларусі ўвекавечана імён рэвалюцыянераў: Сяргей Мяржынскі, Іван Пуліхаў і Вера Харужая — у Мінску, Іосіф Багдановіч — у Капылі, Сава Савенка — у Полацку, Маісей Лазнуха — у Століне, Аляксандр Фралкоў — у Оршы, Іван Хімакоў — у Гомелі. Мы ўспамінаем гэтыя імёны з асаблівай цеплынёй і ўдзячнасцю. Яны наша сумленне, нашы арыенціры ў сённяшнім рэвалю-

цыйным абнаўленні жыцця. Бяспрыкладны гераізм і мужнасць праявіў наш народ у гады Вялікай Айчыннай. Нагадаем толькі пра некаторых з соенёў увекавечаных на Беларусі імёнаў простых людзей, што прынеслі сваё жыццё на алтар Перамогі над фашызмам.

Жыла напярэдадні вайны ў вёсцы Урыцкае пад Гомелем сям'я Крычаўцовых. Было ў ёй тры браты — Канстанцін, Міна і Елісей, усе здольныя, таленавітыя хлопцы: вучыліся ў Гомельскім музычным вучылішчы, а Міна нават у кансерваторыі ў Мінску. У 1939 годзе надшоў час ісці братам у Чырвоную Армію. Малодшаму, Елісею, давалі адтэрміноўку, але ён адмовіўся. Служылі ўсе ў адным танкавым экіпажы. І ў першы дзень вайны ўступілі ў бой пад Беластокам. Калі іх машына загарэлася, вырашылі тараніць варожы танк. І цаной свайго жыцця знішчылі яго. Імем братаў Крычаўцовых названа вуліца ў вёсцы Барок і піянерская дружына сярэдняй школы ў вёсцы Урыцкае Гомельскага раёна. Іх памяці ў Гомельскім музычным вучылішчы прысвечаны стэнд.

Усяго тры класы адукацыі было ў Пелагеі Казлоўскай з вёскі Пратасевічы Асіповіцкага раёна. Яна адна з першых уступіла ў калгас, працавала свінаркай. Сын Пела-

геі Мікола разам з сябрамі перад адыходам у партызаны знішчыў чатырох палцаў. Гітлераўцы ўчынілі павальны вобыск у вёсцы. Пад падлогай Пелагеі Казлоўскай тады і знайшлі палкавы сцяг. Яна хавала яго з пачатку вайны, узяўшы з рук забітага салдата, што ляжаў на полі бою. Жанчыну доўга катавалі, але яна нічога не сказала. Тады раз'юшаныя гітлераўцы прыбілі цвікамі сцяг да плячэй жанчыны і на вачах сагнанных людзей навесілі яе. Так і вісела крылатая Пелагея: за яе плячамі на ветры развявалася чырвоная палатнішча. Толькі пасля вайны стала вядома, што гэта сціплая вясковае жанчына была актыўным членам Асіповіцкага партыйнага падполля. Цяпер яе імем названы вуліцы ў вёсцы Пратасевічы і ў Асіповічах. Тут, у Асіповічах, у яе гонар пасаджаны парк, які названы яе імем: імя Пелагеі Казлоўскай выбіта і на помніку «Ахвярам фашызму».

Ганне Калабашнікавай з Крычава ў пачатку вайны ішоў толькі 16-ты год. З прыходам гітлераўскіх акупантаў яна самастойна пачала рыхтавацца да барацьбы з імі: збірала і хавала зброю і боепрыпасы. Потым звязалася з групай савецкіх ваеннапалонных, якія збіраліся ўцяпаць з канцлагера. Прынесла ім прадукты, вінтоўку і кошык гранат. А калі 17 вязыў вырваліся на свабоду, адваяла іх у

надзейнае месца. Вяртаючыся дамоў, дзяўчынка трапіла ў рукі гітлераўцаў, яе доўга катавалі, пакуль па-зверску не забілі. Імем Ані Калабашнікавай названы вуліца ў Крычаве і піянерская дружына ў школе, дзе яна вучылася.

Пра кнігу «Іх імёнамі названы...» можна сказаць, што гэта і даведнік пра дружбу і братэрства савецкіх людзей. У нас, на беларускай зямлі, увекавечаны ўрад жэнцы больш як ста абласцей СССР. Больш таго, гэта кніга, як і сама наша памяць, глыбока інтэрнацыянальная. У ёй — славак Ян Наленка, балгарка Лілія Карастаянова, югаслаў Дзіла Сердзіч, полька Анеля Іжывань, палітычны дзеяч Афрыкі Патрыс Лумумба і іншыя. Дарэчы, кніга таму і выдадзена на рускай мове, каб яе маглі прачытаць у розных кутках СССР і за яго межамі.

Невядома, ці пашыраюцца Галактыкі. А што да сузор'я «Памяць», то яно расце, запалляючы ўсе новыя і новыя зоркі — імёны нашых праслаўленых сучаснікаў. Гэта людзі працоўнай доблесці, воіны Савецкай Арміі, байцы савецкай міліцыі, выдатныя дзеячы навукі і культуры.

Вось некаторыя з гэтых новых зорак.

Міхаіл Мароз — студэнт

Сцяпан ГАЎРУСЁЎ

12 сакавіка 1988 года на 57-м годзе жыцця раптоўна памёр вядомы беларускі паэт Сцяпан Гаўрусёў.

У некралагу, падпісаным Саюзам пісьменнікаў БССР, гаворыцца: «Сцяпан Гаўрусёў нарадзіўся 10 мая 1931 года ў вёсцы Новаалександраўка Шклоўскага раёна Магілёўскай вобласці ў сялянскай сям'і. Скончыў Магілёўскае педагагічнае вучылішча, служыў у Савецкай Арміі. Працаваў у рэдакцыях газет «Звязда», «Літаратура і мастацтва», у выдавецтве «Беларусь».

З вершамі ў друку ўпершыню выступіў у 1948 годзе. Выдаў кнігі паэзіі «Паходныя кастры», «На грэбнях хваль», «Шчодрасць», «Ураган», «Профіль веку», «Кляновыя лісты», «Пераклічка», «Клопат», «Водсветы», «Азарэнне», «Пладоноснасць», «Званы нябёс». Вышла кніга выбраных твораў «Крона».

Кнігі паэзіі Сцяпана Гаўрусёва неаднаразова выдаваліся на рускай мове, вершы перакладаліся на многія іншыя мовы.

У сваіх творах, напісаных у традыцыйнай класічнай паэзіі, наватарскіх па выяўленча-мастацкіх сродках, паэт узаўяўляў памяць пра Вялікую Айчынную вайну, апяваў працоўны подзвіг савецкага народа, прыгажосць роднага краю, красу чалавека. Яго стылю ўласціва спалучэнне публіцыстычнай і узнёсласці з глыбокай лірычнай задуманасцю.

Шырока вядомыя паэмы Сцяпана Гаўрусёва — «Іней», «Штодзённы лістапад», «Профіль веку». У «Профілі веку», вершы «Апасіяната» і іншых паэт стварыў запамінальны вобраз Леніна, у славіў рэвалюцыю, прыцягальныя ідэі сацыялізму.

У 1987 годзе яго кніга «Пладоноснасць» была адзначана літаратурнай прэміяй Саюза пі-

сьменнікаў БССР імя Аркадзя Куляшова.

Сцяпан Гаўрусёў шмат увагі ўдзяляў мастацкаму перакладу. На беларускую мову ён пераклаў паэму А. Туманяна «Ануш», «Маабіцкі сшытак» М. Джаліля (разам з А. Псірым), паасобныя творы А. Твардоўскага, М. Ісакоўскага, М. Святлова, А. Пракоф'ева, Я. Райніса, Г. Гуляма, Дз. Гулія, С. Капуціяна, К. Куліева, Э. Межэлайціса, Міртэіра і іншых, якія сталі каштоўным набыткам нацыянальнай паэтычнай культуры. Выступаў з крытычнымі артыкуламі, рэцэнзіямі, нарысамі. Яго вылучалі высокую патрабавальнасць да слова, прастата, спагада і таварыскасць.

Светлая памяць пра выдатнага паэта, нястомнага працаўніка, чалавека шчодрай душы Сцяпана Гаўрусёва назаўсёды захавецца ў памяці ўдзячных чытачоў, усіх, хто ведаў яго».

Сярод шматлікіх самадзейных ансамбляў фальклорна-этнаграфічных калектываў «Пухаўчанка» раённага Дома культуры пад кіраўніцтвам Аляксандра Мігуцкага — адзін з самых папулярных. У яго рэпертуары — беларускія народныя песні і традыцыйныя абрады. Есць у Пухавіцкім раёне і таленавітыя майстры.

Усевалад Жукоўскі, напрыклад, умее майстраваць і скрыпку, і альт, і віяланчэль, і басэблю, і беларускую дуду, і ліру.

НА ЗДЫМКУ: выступае фальклорна-этнаграфічны калектыв «Пухаўчанка».

Фота Я. КАЗЮЛІ.

Аршанскага педвучылішча. У час уборкі бульбы ў калгасе заўважыў снарад на транспарце бульбаўборачнага камбайна. Спыніў машыну было позна. І юнак, каб выратаваць ад бяды людзей, падхапіў смертаносны груз на рукі і пабег. Выбух прагрымеў воддаль. Тады ў апошнім для Міхаіла Мароза 1977 годзе яму не было і 18-ці. Яго імем названы пасажырскі цяпалход, піянерскія дружыны; на радзіме яму ўстаноўлены помнік, а на месцы подзвігу — мемарыяльная пліта.

Пётр Дзеншчыкоў — былы старшыня калгаса «Авангард» Гродзенскага раёна, Герой Сацыялістычнай Працы. Чалавек гэты прозорліва глядзеў у заўтрашні дзень, клапаціўся пра быт калгаснікаў, будаваў для іх сучасны добраўпарадкаваны пасёлак. Рэдкі выпадак: старшыня калгаса Пётр Дзеншчыкоў быў удастоены двух ганаровых званняў — «Выдатнік аховы здароўя СССР» і «Выдатнік народнай асветы СССР». Зараз яго імя носіць калгас «Авангард», калгасны музей. Устаноўлены шматлікія прызы імя Пятра Дзеншчыкова.

...Перагорнута апошняя старонка кнігі. Мы свята шануем герояў і стваральнікаў, аберагаючы памяць ад забяцця, як руплівы сеіт беражэ адборнае зерне для пасеву.

Уладзімір САЛАНОВІЧ.

МАЙСТРЫ БРАСЛАЎШЧЫНЫ

Не толькі незлічонамі блакітнымі азёрамі славіцца зямля Браслаўшчыны. У гэтым краі жыве і працуе нямала надзіва таленавітых народных майстроў. Старэйшыя з іх сваё рамяство асвойвалі з малку: яно карміла і апрадала. Але і цяпер, на сціле год, калі жывуць яны бязбедна, не сядзіцца ім без справы. Рукі, звыклыя да работы, цягнуцца да кроснаў, ганчарнага круга, калаўрата. На кроснах у Мальвіны Чарнамордай серабрыстая ніць, працягнутая праз узор, успыхае трапяткімі агеньчыкамі. Так у пагодныя сонечныя дні серабрацца грабенчыкі хваляў на возеры, да якога тут рукою падаць. Ці не адсюль фарбы, якія разбягаюцца па палатну пад яе хуткімі рукамі!

Тут жа, у вёсцы Слабодка, на вуліцы Краслаўскай, жыве васьмідзесяцігадовы Пётр Карэнік—майстар рэдкай прафесіі. У пакоі, дзе ён працуе, і ў пахмурны дзень сонечна. Акуратна раскладзены пучкі залаці-

стай саломы, што яшчэ захавалі пах хлебнага поля. Рулончыкі жгута і ўжо гатовыя плеценыя капелюшы—з плоскім донцам—мужчынскія, з мякка закругленай лініяй верху—жаночыя, картуз з высокім верхам... І хоць гады немалыя і вочы не такія зоркія—нікому не можа адмовіць майстар у дапамозе.

Ганчарства заўсёды было мужчынскай справай, і тым больш нечаканы занятка Ніны Кузьміновай, якая жыве ў невялікім драўляным доме на ўскраіне Браслава. Яе вырбы: збаны, вазоны, кубкі. Першыя збаны і гаршкі Ніна Аляксееўна зрабіла ў цяжкія пасляваенныя гады, калі людзям патрэбны былі хоць бы самы прымітыўны посуд. З таго часу і не пакідае гэтага занятку. І ўнучку сваю, Ларысу, навучыла ўсім сакрэтаў прафесіі.

НА ЗДЫМКАХ: майстар саломаліцтва П. КАРЭНІК; ганчар Н. КУЗЬМІНОВА; ткачыца М. ЧАРНАМОРДАЯ.

Тэкст і фота Я. КАЗЮЛІ.

У ПОШУКАХ СВАІХ КАРАНЁЎ

(Заканчэнне. Пачатак на 7-й стар.).

цеўка — таксама. Ганна Баргаза паведаміла, што ў акрузе працаваў майстар-рэзчык Яўхім Канарэйка з вёскі Ерахі. Выразаныя ім ліштвы можна бачыць на многіх хатах. Ён таксама вырабляў шафы, сталы, ложка, куйфы.

Халамер'е — буйное паселішча на перакрываванні дарог з Езерышча і з Обаля.

95-гадовы Фёдар Іванов паведаміў, што ў вайну вёска гарэла двойчы. Забудова яе таксама фарміравалася пасля рэвалюцыі за кошт перасялення з хутароў і невялікіх вёсак. Вёска ў 40 двароў у акрузе лічылася буйной. У сядзібнай забудове існавалі двары, дзе «страха хаты і скотнага двара змыкаліся». Хаты былі пераважна двухкамерныя (хата—сені). Будавалі з кругляка, з сярэдзіны ачэсвалі сякерай з крывым тапарышчам (правыя і левыя сякеры). Памятае доўгажыхар і курныя хаты, дзе, ратуючыся ад дыму, усе садзіліся на падлогу. Вуліцы былі вузкімі — ледзь раз'ехацца двум вазам, двары стаялі шчыльна.

У невялікай вёсцы Малое Цяшалава былі зроблены замалёўкі традыцыйнай хаты з сенямі, каморай і істопкай, печкі са сценкай — грубкай. З ахвотаю студэнты замалёўвалі ўпрыгожаны разьбою шчыт у вёсцы Вялікае Цяшалава.

Цікавыя звесткі аб народным дойлідстве і хатнім абсталяванні паведаміў жыхар гарадка Трафім Сімураў 1900 года нараджэння, ветэран вайны. Да вайны працаваў старшынёй калгаса, сельсавета, будаваў камуну ў Даўганоллі. Добра памятае традыцыйную сядзібную забудову. Так, двор бедняка ўяўляў адзіную пабудову. З сцен былі дзверы ў хату, а таксама ў хлём, што ішоў уздоўж глухой хатняй сцяны.

Гаспадарскі двор (двор сярэдняка) уключаў хату на дзве палавіны з ганкам, побач — свірны, злучаныя з хатай брамай, далей кругам — хлявы. Абсталяванне жылля было нескладаным: каля ўваходу — печ, за ёю палкі, уздоўж сцен — лавы, у чырвоным куце — стол з услончыкам. Над дзвярыма, каля печы, — вузкая доўгая шафа для посуду з дзверцамі

на сырамятных петлях, у некаторых былі «кутнікі» (кутняя шафа для посуду), зробленая з дошак шафа для адзення, замест дзверцы — занавеска з палатна. Адзене таксама вешалі і на жэрдыцы (ашостак). Лучыну мацавалі на пячым слупе, скрыню (куфар) трымалі ў хаце альбо сенях, бульбу — у склепе пад падлогай. У сены стаялі ступа, бочкі і дзежы. Хату на зіму ўцяплялі прысбай, якую засыпалі кастрыцай амаль да самых акон.

Далей маршрут экспедыцыі прайшоў у напрамку Міёрскага і Верхнядзвінскага раёнаў. Адною з задач з'яўляўся пошук пабудов для паказу ў экспазіцыі музея зоны «Паазер'е». І вось у вёсцы Цімошкава Міёрскага раёна такія пабудовы ўдалося знайсці. У канцы вёскі яшчэ здалёк была заўважана хата пад саламянай страхой. Пабудавана ў 1918 годзе. У плане ў гэтай хатай была палавіна (хата—сені-хата). З боку чыстага двара — ганак. З боку гаспадарчага — прыбудаваны да сцені сенічкі і істопка (з колішняй старой хаткі). Жылыя памяшканні прасторныя, у абедзвюх хатах і сенях — старыя печы цікавай канструкцыі. У снях, за печкай, — левіца на гарышча. Шчыт аздоблены разьбой, вокны — прыгожымі ліштвамі, маляванымі аканіцамі. Уражваюць масіўныя маляваныя дзверы. Побач з хатай — клець з чатырохскільнай страхой з прыклетнікам на падкосах. 77-гадовая Клаўдзія Пішчулёнак паведаміла, што калісьці тут быў заможны хутар. Насупраць ганка стаялі два свірны, на гаспадарчым двары — прасторны хлём (частка захавалася) і пуця. Сям'я жыла вялікая, 17 чалавек.

Амаль паўдня з энтузіязмам замалёўвалі студэнты мудрагелістыя ўзоры аконных ліштваў, інтэр'еры з багатымі пячамі. Па ўсім адчувалася, што помнік народнага дойлідства ім спадабаўся.

Адною з тэм зоны «Паазер'е» з'яўляецца паказ трохраднага вяночнага двара, у якім жылыя пабудовы дыяметральна размешчаны ў кругавой забудове. Уяўленні аб такім двары дазволілі папоўніць успаміны 87-гадовага Іосіфа Сардыкі з вёскі Цінькаўцы Верхнядзвінскага

раёна. Жылыя пабудовы дзвалі двор на дзве часткі (чысты і гаспадарчы). Чысты быў насупраць ганка і абмяжоўваўся брамай, свірнам і паветкамі. З боку глухой сцяны хаты, на адлегласці трох метраў, ішлі хлявы.

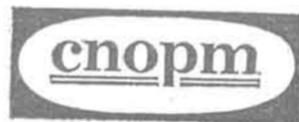
На жаль, узоры такой забудовы выявіць не ўдалося, але атрыманая звестка дазваляе спадзявацца, што ад паведных помнікаў будзе знойдзены.

У вёсках Цінькаўшчына, Новікі і Сардыкі Верхнядзвінскага раёна студэнты пазнаёміліся з узорамі мэблі, зробленай таленавітымі народнымі майстрамі. Упрыгожаны накладнымі разнымі ўзорамі, такарнымі дэталімі, складанымі прафіліраванымі карнізамі шафы, камоды, сталы адлюстроўвалі ўплыў месцавой культуры, успрыняцце распаўсюджаных у пачатку стагоддзя стыляў эклектыкі, мадэрну, ампіру.

Экспедыцыя дазволіла глядзі адчуць працэсы, якія пакінулі глыбокі след у развіцці народнай культуры, побыту рэгіёна. За бягучае стагоддзе традыцыйныя воблік народнага жылля значна змяніўся пад уплывам такіх фактараў, як будаўніцтва камун і калектывізацыя, пасляваеннае ўзнаўленне. Характэрны ў далёкім мінулым рысы бессістэмнасці ў плане ўзбудавання палавінаў амаль не назіраюцца, рэзка скарацілася колькасць маладзёрных вёсак. Традыцыйна ў мінулым вяночная забудова, звязаная з аднаасобным гаспадараннем, уступае месца двару з ня звязанымі пабудовамі. У плане ўзбудавання жылля, канструкцыя пабудовы традыцыйна захавалася мацней. У наш час шырокае распаўсюджанне атрымалі веранды, шалёўка, разьба, выкарыстанне фарбаў, дэкаратыўнае аздабленне брамаў, агародж, надбудовы над калодзежкамі і г. д.

Экспедыцыя дазволіла будучым мастакам адчуць жылыя крыніцы мастацтва, яго глыбокую сувязь з жыццём. У той жа час выяўленыя помнікі і атрыманая звестка паслужаць на карысць стварэння скарбніцы народнай культуры — рэспубліканскага музея пад адкрытым небам.

Аляксандр ЛАКАТКО,
кандыдат гістарычных навук.

У басейне спорткомплексу «Алімпійскі» ў Маскве завяршыўся традыцыйны міжнародны турнір па скачках у вадзе «Веснавыя ластаўкі». На гэты раз у ім удзельнічалі каля сямідзесяці спартсменаў з восемнаццаці краін. Але барацьба за перамогу ішла ў асноўным паміж савецкімі і кітайскімі спартсменамі. Касцяк нашай каманды

склалі беларускія спартсмены. І выступілі яны добра. У скачках з дзесяціметровай вышкі сярод мужчын першае месца заваяваў мінчанін Андрэй Квачынскі, а яго зямляк Сяргей Ламановскі на трампліне быў трэцім.

Агульнавядома, якой папулярнасцю карыстаецца барацьба ў Турцыі. І тым прыемней для нас поспех беларускіх спартсменаў, якія выступалі на міжнародным турніры ў Стамбуле.

Так, у цяжкай вагавай катэгорыі перамог сын трохрадовага алімпійскага чэмпіёна Аляксандра Мядзведзя —

Аляксей. А Мікалай Латушкін тут быў трэцім.

Сярод пераможцаў турніру таксама Сяргей Смоль, Хізіры Мамаеў, Аляксандр Саўко, Шаміль Абдурахманаў — усе яны прадстаўнікі нашай рэспублікі.

У гандбольнай камандзе Савецкага Саюза, якая ўдзельнічала ў міжнародным турніры па ФРГ, былі беларускія спартсмены: Каршакевіч, Шаўцоў, Тучкін, Свірыдзенка, Шаравараў, Галуза. Зборная нашай краіны правяла сем матчаў з заходнегерманскімі клубамі і ва ўсіх атрымала перамогі.

СПЫНІСЯ, ІМГНЕННЕ!

Люты дзёк і добры лось, хітруха ліса і хутканогі заяц, няўклудны мядзведзь і юркая куніца мірна жывуць у... кватэры слесара лакаматыўнага дэпо ў Оршы Мікалая Бегановіча. Да іх можна дакрануцца і паглядзіць, не апасаючыся вострых іклаў: гэта чучалы, зробленыя таленавітымі рукамі ўмельца.

— Сябры пасмейваюцца, калі замест па-

ляўнічых прылад бяру па выхадных у лес толькі ватман і аловак, — прызнаецца Мікалай, — а мне больш па душы не азарт пагоні, а поўны грацы і прыгажосці дзівосны свет лясных жыхароў. У такіх сувязях з прыродай і сам становіцца больш высакародным, дабрэйшым. Заадно назапашваю ўражанні, падмячаю характэрныя рысачкі ў звычайна звыроў. Ведаючы аб маім захапленні, матэрыял для работы дораць таварышы па рабоце і знаёмыя—заядлыя паляўнічыя. Яны ж — мае пастаянныя кансультанты і першыя дарадцы.

РЕДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ

НАШ АДРАС:

МІНСК-ГСП, ЛЕНІНСКІ ПРАСПЕКТ, 44.
ТЭЛЕФОНЫ: 33-01-97, 33-02-80, 33-03-15, 33-16-56, 33-07-82.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня
выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Зак. 499